

Pyydetty kirjallinen asiantuntijalausunto Eduskunnan sivistysvaliokunnalle

Asia: VNS 3/2020 vp Valtioneuvoston selonteko kestävän kehityksen globaalista toimintaohjelmasta Agenda2030:sta Kohti hiilineutraalia hyvinvointiyhteiskuntaa

Kiitämme luottamuksesta ja mahdollisuudesta lausunnon kirjoittamiseen.

Sivistystoimi keskeinen kestävyysmurroksessa

Sivistystoimella on keskeinen ja osin hyödyntämätön rooli kestävyysmurroksessa. Sivistyksen päivittäminen on avainasemassa kestävyystavoitteiden saavuttamisessa¹. Sen taustalla on tietoisuus siitä, että ihmistoiminta rasittaa liiaksi maapallon kantokykyä. Tämä todetaan myös nyt lausuttavana olevassa valtioneuvoston selonteossa Agenda2030:sta esimerkiksi kohdissa, joissa käsitellään kulutuskäyttäytymistämme (tavoite 12), luonnonvarojen käyttöämme (tavoite 15) ja merien kuormittamistamme (tavoite 14). Vaikka me olemme tienneet liiallisesta kuormituksesta tutkimusten perusteella jo vuosikymmeniä, sen vähentäminen ei toistaiseksi ole ollut riittävää. Tarvitsemme myös muita kuin tiedollisia keinoja, ja niissä sivistystoimella on paljon potentiaalista uutta annettavaa.

Sivistyksen päivittäminen nostaa maailman ymmärryksen, ihanteet ja niihin perustuvat kansalaistaidot kestävyysmurroksen keskeisiksi vaikuttaviksi voimiksi. Tutkimuksissa on todettu, että ne usein puuttuvat yhteiskunnallisista kestävyystoimenpiteistä, mutta olisivat välttämättömiä kestävyysmurroksen aikaansaamiseksi. Tuomme lausunnossamme esille näkökantoja ja perusteluja sekä uusista ja tarvittavista että jo hyvin toimivista sivistystoimen toimenpiteistä. **Painotamme sitä, että kestävän kehityksen globaalin toimintaohjelman Agenda2030:n toteuttamiseen tarvitaan aiempaa vahvempi sivistystoimen asiantuntijuus ja rooli.**

Sivistystoimen keskeisiä tehtäviä toimintaohjelmassa Agenda2030:sta Kohti hiilineutraalia hyvinvointiyhteiskuntaa ovat:

- uusien, osallistavien ja luovien keinojen kehittäminen kestävyysmurrosta aikaansaavaan ihanteiden ja kansalaistaitojen yhteiskehittämiseen
- resurssien lisääminen perustaltaan hyvään ja kestävää kehitystä tukevaan koulutukseen kaikilla tasoilla.

¹ Ks. Sitran vuonna 2020 alkanutta Sivistys+ -projektia: <https://www.sitra.fi/aiheet/sivistys/>.

Sivistys ja osallisuus ovat keskeisiä arvojamme

Sivistys ja aktiivinen kansalaisyhteiskunta ovat tärkeimpiä arvoja Suomessa, kuten selonteossa Agenda2030:sta todetaan. **Kestävyystavoitteiden kannalta ne kaipaavat kuitenkin uudenlaista tukea ja päivittämistä.** Meillä on erittäin hyvin toimivia kansalaisjärjestöjä, jotka toteuttavat Agenda2030:n kestävyystavoitteita. Selonteossa ei kuitenkaan ole tunnistettu yksilöiden ja yhteisöjen potentiaalista voimaa kestävyystavoitteiden yhteisluomisessa. Ilman sitä koulutetun väestömme osaamista ja paikallistuntemusta ei saada täysipainoisesti mukaan kestävyysmuutoksen tuottamiseen.

Tämän vuoksi **kiinnitämme huomion erityisesti siihen, miten kansalaisten hyvinvointia ja mahdollisuuksia voi tukea niin, että ”tietoon ja yhteistoimintaan perustuvan suunnittelun myötä kestävydestä tulee uusi normaali yksilöiden ja yhteisöjen arkeen”.** Tämä on selonteossa Agenda2030:sta siteeratun Kestävyyspaneelin kuudesta polusta tärkein sivistystoimen kannalta. Selonteossa on huomioitu monipuolisesti eri väestöryhmien hyvinvoinnin turvaaminen, joka on perusta aktiiviselle kansalaistoiminnalle.

Kansainvälisen riippumattoman tutkijoiden joukon YK:lle syksyllä 2019 luovuttamassa raportissa *The Future is Now*² nostetaan yksilöt ja kollektiivinen toiminta yhdeksi neljästä kestävyysmuutoksen voimavarasta. Yksilöiden ja yhteisöjen toiminta vaikuttaa yhteiskunnassa kaikkialla: kodeissa, julkisen sektorin palveluissa ja hallinnossa, yksityisellä sektorilla, järjestötoiminnassa ja politiikassa. Mahdollisuuksien luominen sivistystä päivittävän kestävä toiminnan yhteiskehittämiseen kohdistuu juuri yksilöiden ja yhteisöjen toiminnan tukemiseen ja on siten yhteiskunnan kannalta merkittävää. Sen avulla syntyy ymmärrystä kaikkeen suunnitteluun ja päätöksentekoon julkisella ja yksityisellä puolella. Vaikutukset näkyvät tavoissamme käyttää luonnon resursseja ja luonnontilaista maata, ohjata materiaali- ja rahavirtoja ja luoda yhdessä uusia ratkaisuja kestävyysongelmiin.

Koulutetussa yhteiskunnassa ihmisillä on paljon osaamista ja kehittämiskykyä. Paikallisissa yhteisöissä, työyhteisöissä ja vapaa-ajan yhteisöissä se yhdistyy asiantuntijuuteen omista toimintaympäristöistä. Tällainen tietämys on resurssi, jonka käyttö on hyvä mahdollistaa kestävyysmuutoksen tuottamiseen. Vaikka selonteossa puhutaan monessa kohdassa osallisuuden tukemisesta, kestävyysmuutoksen osallistavaa, kokeilevaa ja pitkäjänteistä yhteisluomista ei selonteossa tunnisteta konkreettisella tasolla. **Sivistystoimella on erityistä tietotaitoa yhteisluomisen areenojen mahdollistamiseen.** Kestävien ratkaisujen tuottaminen yhdessä erilaisissa yhteisöissä kaupungeissa ja maaseudulla, työpaikoilla, oppilaitoksissa, naapurustoissa ja vapaa-ajan yhteisöissä voisi lisätä työn ja arjen toimien mielekkyyttä, ylisukupolvista yhteistoimintaa ja luottamusta siihen, että kukaan ei jäisi jälkeen.

Kestävyysmuutosta voi toteuttaa usean sivistystoimen kannalta keskeisen Agenda2030:n kestävyystavoitteen avulla. Tärkeintä on kuitenkin tukea kestävyystavoitteen yhteisvaiku-

² <https://sustainabledevelopment.un.org/gsd2019> , ks. myös <https://www.kestavyyspaneeli.fi/2019/10/31/globali-kestavan-kehityksen-raportti-julkaistiin-syyskuussa-kestavyyspaneeli-laatii-parhaillaan-analyysia-suomen-tilanteesta/>

tuksia poikkisektoraalisella työskentelyllä. Sen taustalla on systeemiajattelu, joka kokoaa erilaisia näkökulmia ja tuo esille eri toimijoiden välisiä yhteyksiä ja keskinäisriippuvuuksia. Systeemiajattelu myös auttaa ymmärtämään kestävyysongelmien syntymistä ja niiden ratkaisemisen tapoja osana yhteiskuntaa ja kulttuuria. Sen avulla saadaan valintojen ja niiden vaikutusten pitkä ajallinen ulottuvuus paremmin näkyviin ja valintojen perustaksi. Lyhyen tähtäimen ratkaisut eivät useinkaan ole kestäviä.

Sivistystoimen keinoja

Osallistavan yhteisluomisen ja innovaatioiden tukeminen

Selonteossa painotetaan yhtenä Agenda2030:n politiikkaperiaatteena omistajuuden ja osallisuuden kokemuksia ja yhdessä tekemisen perinnettä. Hallitus lupaa edistää vaikuttamisen mahdollisuuksia suoran demokratian keinoilla, joita ovat esimerkiksi käyttäjädemokratia, kansalaisraadit, kuntalaishaastattelut, nuorisovaltuustot, verkkovaltuustot ja osallistava budjetointi. Nämä eivät kuitenkaan vielä mahdollista yksilöiden ja yhteisöjen aktiivista yhteistoimintaa kestävyysratkaisujen tuottamiseen. Erityisesti aikuisten osallisuus kestävyys-tavoitteiden toteuttamisessa on tärkeä, jotta tämän hetken nuorten sukupolvelle ei kertyisi suhteettomasti taakkaa kestävyysvajeen ratkaisujen tekemiseen.

Tällaista yhteistoimintaa esimerkiksi kestävien kulutus- ja tuotantotapojen, maatalouden, ilmastotoimien tai tasa-arvoisen yhteistoiminnan vahvistamiseen ei saavuteta pelkästään eri koulutusasteiden opetuksella, jatkuvalla oppimisella, uudelleen koulutuksella eikä tuotantoon kohdistuvalla sääntelyllä. **Sivistyksen päivittämiseen tarvitaan osallistavan yhteisluomisen keinoja ja areenoja.** Niihin sivistystoimen instituutiolla eli museoilla, kirjastoilla ja vapaan sivistystyön organisaatioilla on runsaasti tunnistamatonta potentiaalia. Kulttuuri-, taide- ja kulttuuriperintöpalveluita on jo alettu eri tahoilla kehittää kestävyysratkaisujen yhteisluomisen välineiksi³. Museoiden, kirjastojen ja vapaan sivistystyön organisaatioiden koko maata kattavan verkoston avulla ne tarjoavat lupaavan, uudenlaisen toiminnan kentän kestävyys-transformaation proaktiiviseksi, kansalaislähtöiseksi toteuttamiseksi, kun kehittämistyötä yhteisluomisen välineiksi jatketaan ja vahvistetaan.

Hallitus on käynnistänyt kulttuuriperintöstrategian laadinnan vuoden 2021 alussa. Sen tavoitteisiin ja toimeenpanoon olisi hyvä liittää kestävyysratkaisujen yhteisluominen kulttuuriperintötyössä museoissa ja muualla yhteiskunnassa. Kulttuuriperinnön avulla on mahdollista käsitellä monia ihmiselämään kuuluvia toimintoja, kuten ruokaa, luontosuhdetta sekä juhlia ja festivaaleja. Ehdotus uudeksi arkkitehtuuripoliittiseksi ohjelmaksi on luovutettu ministereille tammikuussa 2021. Myös sen avulla on tavoitteena on ottaa huomioon rakentamisen vaikutukset ympäristöön ja kestäväan kehitykseen. Sivistystoimen kestävyysstransformaatiota tuottavia yhteisluomisen palveluja voisi toteuttaa myös esimerkiksi osana kansallista ilmasto-ruokaohjelmaa. Niiden avulla yhteiskunnan eri tahoilla toimivat ihmiset voisivat lisätä yhteistä ymmärrystä ja luoda uusia, kestäväan ruokakulttuurin toimintatapoja.

³ Ks. esim. <https://uefconnect.uef.fi/tutkimusryhma/suotrendi-tutkimushanke/>; <https://sites.utu.fi/dynamo/fi/>.

Perinnebiotooppien, alkuperäislajien ja -lajikkeiden suojelu on tärkeä ja selonteossa huomioitu tapa suojella elonkirjoa ja kulttuurimaisemaa yhtäaikaaisesti. Tämä ei kuitenkaan ole riittävää sivistystoimen toimintaa kestävyysmuutoksen tukemiseksi. Niin ruoka, luontosuhde kuin rakentaminenkin, muutamana esimerkkinä, ovat toimintoja, joiden osallistavaan yhteiskehittämiseen sivistystoimessa voidaan luoda uusia keinoja kouluttamisen ja kulttuurin suojelun lisäksi. Nämä kaikki ovat toimia, jotka vaikuttavat globaalisti kompleksisella, systeemillä tavalla maapallon kestävyysmuutokseen. **Yhteisluomisella ihmisille ja yhteisöille annetaan mahdollisuus ihanteiden ja sivistyksen päivittämiseen, jonka avulla luodaan perustaa kestävyysmuutokselle ja Agenda2030:n toteuttamiselle yhteiskunnan kaikilla tahoilla ja tasoilla.**

Koulutusasteet, tutkimus, innovaatiotoimet

Suomessa on kansainvälisesti mitattuna laadukas koulutustaso, joka on maksuttomasti kaikkien saavutettavissa. Koulutus tukee kestävyysmuutosta sekä yhteiskunnan että yksilöiden ja yhteisöjen taloudellisenä ja henkisenä hyvinvointina. Lisäksi koulutuksessa on eksplisiittisesti kiinnitetty huomiota kestävyyskasvatukseen. Selonteosta näkyy, että ekososiaalinen sivistys on läpäisevänä ajatuksena varhaiskasvatukseen, perusopetuksen ja lukion opetussuunnitelmissa samaten kuin ilmastotoimet eri koulutusasteilla. Kestävyyskasvatus on myös osana jatkuvan oppimisen tavoitteita. Nämä ovat hyviä toimenpiteitä Agenda2030:n toteuttamiseksi. Niitä on syytä jatkaa ja tehostaa kaikilla koulutusasteilla ja -aloilla. Kestävyyskasvatuksen myötä tulee esille miten esimerkiksi talous- tai energiajärjestelmät, rakentaminen, ruokaketju tai taide ja kulttuuriperintötyö voivat toimia välineinä kestävyysongelmien ymmärtämisen syventämisessä ja niiden ratkaisemisessa.

Kestävän kehityksen opettamisen käytänteissä on kuitenkin vielä paljon kehittämistä. Siksi onkin hyvä, että opettajien täydennyskoulutus on jo käynnistetty. On todettu, että opettajat kaipaavat tukea opetussuunnitelmien kestävyystavoitteiden toteuttamiseen, ja työtä heidän tuekseen on tarpeen edelleen kehittää. Koulutuksen aliresursointi erityisesti ammattikoulutuksessa on huolestuttava piirre, joka uhkaa sekä koulutuksen kestävyysmuutosta tuottavaa perustaa taloudellisen ja henkisen hyvinvoinnin takaajana että kestävä kehityksen kasvatusta ja siten kestävyystavoitteiden saavuttamista kaikkiaan.

Selonteossa mainittu aikuisten uudelleen koulutus työelämän muutoksissa on tärkeä reilun siirtymän takaamiseksi. Myös tällaisissa muutostilanteissa olisi tärkeää tunnistaa osallistavan yhteisluomisen tuki koulutukselle ja sen tuomat lisämahdollisuudet paikallisyhteisöjen muutoksen ja innovaatioiden luojina. Osaksi tällaisia kouluttamisen ja uusien toimintamuotojen yhteisluomisen prosesseja sopii hyvin selonteossa tunnistettu kestävä matkailun kehittäminen esimerkiksi maailmanperintökohteissa.

Riittävästi resursoitu, riippumaton tutkimus on kestävyysongelmien ymmärtämisen ja kestävä kehityksen keinojen tuottamisen keskeinen edellytys. Tieteellisen tiedon tuella erilaiset toimijat yksittäisistä kuluttajista yrityksiin ja järjestöihin voivat osaltaan olla edistämässä kestävä kehitystä. On syytä vahvistaa tieteidenvälistä kestävyystutkimusta erityisesti ihmistieteiden piirissä. Kestävän kehityksen kaltaisen laajan ongelmakokonaisuuden ja ratkaisujen hahmottaminen ei onnistu yksittäisten tieteenalojen sisällä. Eri tieteenalat

tuottavat arvokasta ymmärrystä kestävyiden eri aspekteista, mutta kokonaisuuden ymmärtäminen ja siihen vaikuttaminen vaativat otetta, jossa eri tieteenalojen vahvuuksia hyödynnetään ratkaisukeskeisesti. Erityisen tärkeää on ymmärtää miten ihmiset tekevät kestävyteen vaikuttavia päätöksiä: miten erilaiset kannusteet, tavoitteet ja ihanteet vaikuttavat päätöksentekoon, miten toiminnan konteksti vaikuttaa valintoihin sekä mikä hankaloittaa ja mikä edesauttaa kestävä kehityksen mukaista toimintaa.

Lausunnon laativat Katriina Siivonen, Ville Lauttamäki ja Sari Puustinen Tulevaisuuden tutkimuskeskuksesta, Turun yliopistosta.